

До разової спеціалізованої ради PhD 9167
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента,
доцента кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

Шаран Олександрі Василівни

на дисертацію **Руденського Ростислава Євгеновича**

**«Формування пізнавальної активності старших дошкільників
засобами настільних ігор»**, представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
зі спеціальності 012 Дошкільна освіта

Актуальність теми дослідження, її зв'язок науковими темами, планами.

Особистісно орієнтована парадигма сучасної дошкільної освіти декларує вагоме значення активності особистості у пізнанні. Розбіжність між науково обґрунтованим, нормативно закріпленим значенням пізнавальної активності здобувача і реальним її визнанням та здійсненням у практиці освітнього процесу підсилюють своєчасність дисертаційної роботи Руденського Р. Є. Підсилює зазначене і низка державних та міжнародних документів у сфері дошкільної освіти, у яких наголошено, що ключові компетентності для життя формуються у видах діяльності, в яких виявляється пізнавальна активність старших дошкільників, а також те, що сучасний освітній процес у закладах дошкільної освіти повинен базуватися на засадах дитиноцентрованого, інтегрованого, діяльнісного та інших підходів, бути в цілому спрямованим на формування у дошкільників цінностей пізнання, культури розумової праці, бажання навчатися упродовж життя тощо.

Отже, формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор визнано одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти, про що свідчить ґрунтовна суспільна та державна зацікавленість у дотриманні вимог щодо забезпечення якості в сучасних умовах закладу дошкільної освіти.

Дослідження виконано відповідно до плану розвитку наукового напрямку ТНПУ ім. В. Гнатюка «Інновації в дошкільній та початковій освіті» та наукової теми кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти «Теоретико-методичні засади розвитку освітніх технологій у закладах дошкільної та початкової освіти (Номер державної реєстрації: 0120U105364)».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертація Руденського Р. Є. має збалансовану структуру, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації 307 сторінок, на 185 з яких викладено основний зміст роботи.

Окрім значного обсягу джерельної бази дослідження (230 джерел), автор проаналізував чималу кількість власне комплектів настільних ігор з реальної практики освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, сучасного ринку індустрії настільних ігор тощо. Це безумовно додає роботі емпіричної доказовості, ґрунтовності, свідчить про широту та системність наукового осмислення настільних ігор як педагогічного засобу та інформаційного джерела.

Науковий апарат дослідження визначений чітко та коректно, відображає усі структурні компоненти, що є необхідними у такому виді академічних робіт. Під час аналізу проблеми дослідження, автор вказує на різнодисциплінарний підхід до розв'язання зазначеного феномена у дослідженнях вікової та педагогічної психології, теорії, методиці та психології виховання дітей дошкільного віку, дошкільної дидактики, теорії організації освітньо-розвивального (предметно-ігрового) середовища закладу дошкільної освіти, філософів, культурологів, істориків та соціологів тощо. Вважаємо, що саме комплексний підхід забезпечив можливість досліднику охарактеризувати пізнавальну активність старших дошкільників як складний психолого-педагогічний та філософський феномен. Тому, коректним і доцільним є узагальнення Руденського Р. Є. про те, що зазначений феномен в наукових дослідженнях тлумачать різноаспектно: як рису, властивість особистості людини, як якість здійснення діяльності, як базову якість

особистості дитини старшого дошкільного віку, як спрямованість поведінки на пізнання довкілля, як стан готовності суб'єкта до пізнання тощо.

Достовірність результатів дослідження забезпечено комплексом вихідних теоретичних положень і понятійно-термінологічного апарату, багаторічним досвідом вивчення проблеми, використанням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження, адекватних його об'єкту, предметові та завданням.

Дослідження Руденського Р. Є. базується на положенні про пізнавальну активність як чинника загального розумового розвитку особистості дитини 6-7-го року життя, а тому провідним завданням виховання і навчання у цьому віці є розвиток довільності пізнавальних психічних процесів (відчуття і сприймання, мислення і мовлення, пам'ять і уява), які зумовлюють специфіку формування пізнавальної активності упродовж старшого дошкільного віку, формування загальної інтелектуальної готовності дітей до навчання в початковій школі.

Безсумнівне практичне значення мають розроблені та впроваджені у практику роботи закладів дошкільної освіти методичні матеріали для вихователів (протоколи педагогічних спостережень, анкети батьків та вихователів, інформаційні матеріали консультацій батьків); адаптовані та авторські настільні ігри, методика організації їх колективного виготовлення та проведення в старших дошкільних групах; освітні програми підвищення кваліфікації педагогічних та науково педагогічних працівників «Сучасні підходи в методиці організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку», «Інноваційні підходи до реалізації STREAM-освіти дітей дошкільного віку».

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Руденський Р. Є. достатньо науково обґрунтував вибір теми, її актуальність, визначив об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження. Успішному досягненню мети роботи сприяло застосування адекватного їй комплексу методів науково-педагогічного дослідження.

У вступі проаналізовано низку загальнодержавних нормативних документів, що регулюють освітній процес в закладах дошкільної освіти, спрямовують його здійснення на засадах особистісно зорієнтованої парадигми дошкільної освіти;

виокремлено суперечності, які мають місце в реальній практиці освітнього процесу та науковій сфері, і ускладнюють процес ефективного формування пізнавальної активності старших дошкільників. Доцільним у вступі, на нашу думку, є наведений дисертантом аналіз різногалузевих підходів до вивчення феномена пізнавальної активності дітей 6-7-го року життя.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні аспекти проблеми формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор»* охарактеризовано пізнавальну активність старших дошкільників як складний філософсько-педагогічний феномен з позицій гносеологічного, діяльнісного, дитиноцентрованого, суб'єктного, середовищного, інтегрованого, компетентнісного підходів; сформульовано авторське визначення поняття «пізнавальна активність старших дошкільників», узагальнено її структурні компоненти, виокремлено види (додіяльнісна, діяльнісна), типи (стійка/ситуативна, реальна/потенційна).

Цінними у змісті першого розділу є характеристика здійсненого ретроспективного та структурного аналізу настільних ігор як засобу навчання, виховання і пізнавального розвитку дітей дошкільного віку; формулювання авторських визначень «настільна гра» та «структура настільної гри»; визначення структури настільних ігор (зміст (сюжет і правила), умовний графічний план, комплектація), етапів їх еволюції; з'ясування їх взаємозв'язків з іншими видами ігор в сучасній педагогічній класифікації згідно із Державним стандартом дошкільної освіти «Базовим компонентом дошкільної освіти» (2021).

Другий розділ *«Формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор у цілісному освітньому процесі»* містить характеристику комплексного підходу до визначення змісту дефініції «освітній потенціал настільних ігор» для формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку, узагальнення та конкретизацію їх сутнісних характеристик-переваг (настільні ігри є динамічною культурно-дозвіллевою практикою відображення соціального середовища; базуються на регульованій інтерактивній (міжособистісній) взаємодії гравців; настільні ігри є педагогічним засобом

виховання базових якостей дошкільників; спрямовані на розвиток пізнавальних психічних процесів, зокрема мислення, пам'яті, уяви, сприймання, уваги тощо), визначення критеріїв добору та відповідності настільних ігор змісту дошкільної освіти.

Істотною цінністю мають визначені педагогічні умови формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор (створення варіативного осередка настільних ігор для самостійної спільної ігрової діяльності за правилами; збагачення пізнавального змісту настільних ігор; забезпечення набуття досвіду пізнання старшими дошкільниками у різних видах і формах навчально-пізнавальної діяльності); визначені критерії (пізнавальна ініціативність, пізнавальна цілеспрямованість, пізнавальна самостійність), показники та характеристика рівнів її сформованості.

Вагомим здобутком дисертаційної роботи вважаємо розроблену та впроваджену модель реалізації педагогічних умов формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор. На нашу думку, адекватно та коректно визначений її класифікаційний профіль, конструкти (мета і результат, етапи реалізації педагогічних умов (організаційно-підготовчий етап → проєктування педагогічних умов → експериментальне упровадження → діагностика, інтерпретація та корекція тощо), види педагогічного експерименту (пошуковий, констатувальний, формувальний, контрольний), узгоджені з етапами реалізації педагогічних умов та зв'язки між ними тощо). Заслуговує позитивної оцінки обґрунтування простоти і доступності, адекватності та інгерентності розробленої та впровадженої дисертантом моделі.

У третьому розділі *«Організація та результати експериментального дослідження»* охарактеризовано педагогічний експеримент, під час якого здійснювалась перевірка ефективності реалізації педагогічних умов формування пізнавальної активності старших дошкільників. Доцільно відзначити, що Руденський Р. Є. самостійно розробив зміст діагностичного інструментарію (анкета для батьків старших дошкільників, вихователів «Можливості настільних ігор у формуванні пізнавальної активності старших дошкільників», протоколи

педагогічних спостережень, діагностичні настільні ігри «Числокіль», «Лото Пори року», «Безсюжетна маршрутна настільна гра», ігрове завдання «Розкажи про настільну гру»).

Важливим досягненням дисертації вважаємо характеристику фасилітаційних методів та прийомів (організація осередка настільних ігор; пізнавальне та трудове доручення; відведення в режимі навчального дня часу для настільних ігор; комплектування ігрових груп, непряма фасилітація ігрової взаємодії; фасилітаційний метод «навчання в дії»; підбір комплектів настільних ігор; стимулювання повторного зацікавлення осередком настільних; обговорення назви/теми настільної гри; розглядання та аналіз упаковки комплекту; знаходження літер у назві гри; формулювання запитань до назви гри; пробні ігрові дії; використання елементів комплекту настільної гри як наочного та дидактичного роздавального матеріалу; візуалізація умов виконання за допомогою піктограм/умовних позначень; своєчасна підказка дорослого; стримування/заохочення поведінки, відповідних дій), які, на нашу думку, істотно збагатять вітчизняну теорію і методику організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Відзначимо високий рівень академічної культури організації та здійснення педагогічного експерименту, зокрема в складних умовах воєнного часу. Вважаємо, що ґрунтовна й системна розробка проблеми дослідження забезпечила успішність результатів експериментального дослідження, які підтверджують ефективність педагогічних умов формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор та методику їх реалізації.

Здійснений аналіз дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що висновки до розділів і загальні висновки є чіткими, логічно обґрунтованими, містять об'єктивні узагальнення та засвідчують досягнення здобувачем поставленої мети дослідження і виконання поставлених завдань.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні наукові результати дослідження відображено у значному обсязі публікацій: 9 у наукових фахових виданнях України категорії Б (4 з них

одноосібні) зі спеціальності 012 Дошкільна освіта; у 3 статтях в зарубіжних наукових періодичних виданнях (1 з них індексовано у Scopus та Web of Science Core Collection). Значну цінність становить навчальний посібник «Основи дошкільної педагогіки» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (у співавторстві з О.Писарчук), який використовується в системі підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Результати дисертаційного дослідження мають належний рівень апробації у всеукраїнських, міжнародних науково-практичних конференціях, а також міжнародних та регіональному (крайовому) освітніх форумах. Результати апробації відображено у 13 публікаціях тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій. Загалом вимоги до щодо кількості і якості публікацій здобувачем виконано.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Руденського Ростислава Євгеновича відповідає спеціальності 012 Дошкільна освіта, за якою вона подана до захисту. Структура, зміст, висновки до розділів та загальні висновки роботи повністю відображають основні наукові положення дослідження. Оформлено дисертацію відповідно до вимог, визначених наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12. 01. 2017 р.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. Під час аналізу дисертації Руденського Р. Є. порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) та некоректних текстових запозичень не виявлено. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, усі ідеї та наукові положення, викладені в ній, отримані автором особисто. Чітко визначеним є особистий внесок здобувача у публікаціях, виконаних у співавторстві.

Дискусійні положення, рекомендації та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та рекомендації дискусійного характеру. Зокрема:

1. Здійснюючи ретроспективний та структурний аналіз настільних ігор (§ 1.3), автор порівнює їх лише з дидактичними. У зв'язку з тим, що настільні ігри не були цілісно досліджені у вітчизняній теорії і методиці організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку, вважаємо, що доцільно було б вказати на їх відмінності також від конструктивних ігор та іграшок (мозаїк, пазлів тощо), інтелектуальних ігор, ігор-головоломок, ігор-вікторин тощо. Це забезпечило би об'єктивніший підхід до обґрунтування настільних ігор в сучасній педагогічній класифікації.

2. Однією із сутнісних характеристик-переваг настільних ігор автор визначає те, що вони є педагогічним засобом виховання базових якостей дошкільників (с. 82 дисертації) та зокрема характеризує такі: самостійність, ініціативність, організованість, товарицькість (с. 83-88). Доцільно було б звернути увагу досліднику і на інші важливі риси старших дошкільників, які формуються в процесі пізнавальної діяльності, зокрема спостережливість, кмітливість, розсудливість, допитливість, винахідливість, пізнавальна креативність тощо.

3. У конструкті моделі етапу експериментального впровадження педагогічних умов (с. 112 дисертації) дисертант вказує різні методи: за характером пізнавальної діяльності, за джерелом знань, за способом формування ігрової діяльності; фасилітації ігрової взаємодії. Однак у методиці формувального етапу експерименту (§ 3.2) автор описує їх застосування безвідносно до зазначених у моделі класифікаційних ознак. Вважаємо, що таким чином не повністю простежуються взаємозв'язки між моделлю та характеристикою педагогічного інструментарію експериментального навчання старших дошкільників.

4. Експериментальне дослідження, зазначає дисертант (с. 138 дисертації), здійснювалося упродовж 2023-2024 навчального року, тобто освітній процес у закладах дошкільної освіти здійснювався в умовах воєнного стану. У зв'язку з цим, вважаємо, що в дисертації недостатньо враховано їх складність, позитивний чи негативний вплив на здійснення педагогічного експерименту.

Проте, висловлені зауваження та побажання не знижують якості теоретичного обґрунтування наукових положень та практичного значення

дисертації, мають рекомендаційний характер, є непринциповими і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Руденського Р. Є.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Руденського Ростислава Євгеновича «Формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор» є самостійним, цілісним та завершеним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 012 Дошкільна освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Олександра ШАРАН

